

Рецензії

Людмила ІВАННІКОВА

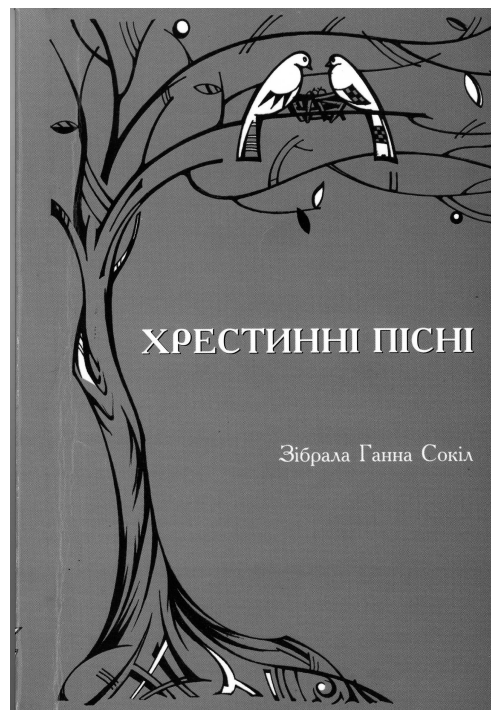
ПЕРШИЙ ЗБІРНИК УКРАЇНСЬКИХ
ХРЕСТИННИХ ПІСЕНЬ

Ludmyla IVANNIKOVA. First Collection of Ukrainian Baptismal Songs.

Хрестинні пісні. Зібрала та упорядкувала Ганна Сокіл. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 208 с.

Обряди, пов'язані з народженням дитини (родини, хрестини) надзвичайно утаємничені. Вони не такі яскраві, як календарні або весільні, адже вони не стосувались усієї спільноти, не були колективними, від них не залежала доля урожаю, приплід худоби, шлюбне благополуччя, вони стосувались лише однієї конкретної родини, індивідуального випадку, вони відбувалися, як правило, по тай, в присутності двох-трьох осіб (породілі, дитини, баби-повитухи, дуже рідко – чоловіка, а під час пологів усі повинні були вийти з хати). Тому вони і не були такими розвиненими. Однак була певна система магичних дій, повір'їв, замовлянь, примовок, які повинні були забезпечити благополучне народження дитини, здоров'я породілі, щасливу долю новонародженого. Оскільки ці обряди мали оказіональний характер, а до рожаниці не допускалися сторонні особи, навіть в перші дні після пологів (та й до 40 днів контакт її із зовнішнім світом обмежувався), то зрозуміло, як важко було етнографам записувати все, пов'язане з родинами. Як правило, інформація бралася зі слів уже поза самою подією. У зв'язку з цим записів таких дуже мало і вони дуже стислі. В цьому плані виділяється лише праця Марка Грушевського "Дитина в звичаях і віруваннях українського народу" (МУЕ, т. VIII, IX, Львів, 1906, 1907), дослідження Володимира Шухевича, (МУЕ, т. V, Львів, 1902); Антона Онищука (МУЕ, т. 15, Львів, 1912), П.Шекерика-Дониківа (МУЕ, т. 18, Львів, 1918), П.Чубинського (Труди... – Т. 4. – СПб., 1877).

Значно легше було записати хрестини, бо вони відбувалися гучно і весело. Але при всьому тому рідкісними залишаються ті пісні, які виконувались на родині і на хрестинах і були більшою чи меншою мірою пов'язані з певними ритуалами, хоча назвати їх обрядовими важко, а швидше знову ж таки оказіональними. Записано цих пісень також небагато і трапляються вони епізодично в збірниках П.Чубинського, Я.Головацького, К.Квітки, Ф.Колесси, О.Кольберга. Нині стали відомі поодинокі записи братів Бодянських, О.Марковича, З.Доленги-Ходаковського, В.Гошовського, М.Павлика, Лесі Українки, Д.Яворницького, а з сучасних – П.Медведика, М.Мушинки, І.Хланти та ін. Однак досі не було в українській фольклористиці окремого видання цих унікальних пісень. Немає, на жаль, у нас і монографії, присвяченої цій темі, хоча відомі окремі дослідження вчених-фольклористів З.Кузеля, І.Франка, М.Сумцова, Хр.Ящуржинського, а також Н.Гаврилюк, С.Гвоздевич, Г.Сокіл. Тому особливо відрадно, що нарешті у Львові побачила світ довгожданна книга "Хрестинні пісні" в упорядкуванні Ганни Сокіл.

Збірник вміщує 149 пісень, впорядкованих за тематичним принципом. Автор виділяє такі розділи: "Народина. Величання коваля (журавля) як творця", "Величання бабусі, породілі, немовляти", "Величання господарів і гостей-кумів". В

останньому розділі “Куми, їхні стосунки” подано окрему групу пісень, що побутують у сучасному фольклорі переважно як жартівливі, танцювальні або сороміцькі. Автор-упорядник провела велику пошукову роботу перш за все з дослідження тих раритетних першоджерел, які нині доступні лише вузькому колу спеціалістів (до таких, на жаль, належать і сучасні регіональні видання, які не всі поступають до НБУВ). Тож у новому виданні репрезентовані записи різних збирачів з різних регіонів України. Найбільше зразків подано в записах Івана Бірецького з Лемківщини, Івана Хланти із Закарпаття, а також братів Бодянських, Опанаса Марковича, Богдана Лукашевича, Петра Медведика, самої упорядниці та студентів-філологів Львівського університету. Якщо ж глянути на географію записів за сучасним територіальним поділом, то, безперечно, щонайширше представлена Львівська область (15 сіл Жовківського, Яворівського, Мостиського та інших р-нів), Тернопільська, Закарпатська, менше – Київська, Чернігівська, Волинська, Житомирська та Івано-Франківська обл., практично немає записів ні з Полтавщини, ні з Слобожанщини, ні з Півдня України. І це зовсім не свідчить про недоліки впорядкування, а що ареал побутування таких пісень був дуже обмежений, переважно це – північно-західна частина України. Принаймні в нашій фольклорній практиці при всьому багатстві записів календарно-обрядових та весільних пісень трапилося менше 10 зразків цього рідкісного жанру (по 1 зразку з Хмельниччини, Вінниччини, Волині, деякі – з Черкащини) – та й то переважно жартівливі, родинно-побутові, яких лише умовно можна зарахувати до хрестинних пісень. Власне, що стосується пісень про взаємини кумів, то їх можна вважати хрестинними лише в тому разі, якщо на це вказує сам записувач, тож примітки збирачів, які зберегла Ганна Сокіл коло кожної пісні, в даному разі мають вирішальне значення для ідентифікації жанру.

Слід зважати іще й на те, що в умовах сучасного села й міста обряди, пов'язані з народженням дитини, з відомих причин знівельовалися (із серед. ХХ ст. жінки стали народжувати в пологових будинках), відповідно знищилась інституція бабів-пупорізок, послабились функції кумів, взаємини між ними вже не носять характеру родинних стосунків. Руїнування церкви та

боротьба з “релігійними пережитками” призвели до того, що більшість сімей не знають, що таке хрестини, вводина, пострижини тощо. Із зникненням обрядових дійств вийшли з ужитку й пісні, тому нові записи, зроблені в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст., носять уже зовсім інший характер: в них більше християнських мотивів (деякі нагадують церковно-релігійні пісні літературного походження), менше архаїчних образів (с. 63-67, 92). Багато пісень із сучасних записів можуть виконуватись і як звичайні застольні пісні, не пов'язані з хрестинами. Величання новонародженого ангелом впливає з догматики православної церкви, згідно з якою дитина до 7 літ вважається безгрішною, її причащають без сповіді і хоронять “ангельським чином” (спеціальний чин відспівування младенця) – згідно з цим ученням діти, що померли до 7 років поповнюють сонм ангелів.

До речі, за коментарями записувачів можна спостерігати, як нівельовалась родильна обрядовість – приміром, в кін. ХХ ст. роль бабиповитухи в ритуалі купання на похрестинах замінювала рідна бабуся новонародженого (мама породілі) (с. 46).

У передмові Г.Сокіл вперше в українській фольклористиці ґрунтовно дослідила хрестинні пісні в системі жанрів обрядового магічного фольклору (зокрема їх зв'язок із весільними піснями), їх жанрову специфіку, систему образів і символів, зв'язок із прадавніми уявленнями про народження людини, а також сферу побутування, обставини і час виконання, історію збирання та дослідження цих пісень. Щодо жанрових особливостей, то автор виділяє серед них такі види, як пісні величально-побажальні, гумористичні, застільно-бесідні. Г.Сокіл дослідила символи, що зустрічаються в піснях – це символи світового древа, коваля-деміурга, журавля як еротичного начала, морозу як символу позашлюбних любовних взаємин...

Стосовно символу журавля в родильних піснях, здається, можна посперечатися з упорядником. Г.Сокіл, спираючись на одні наукові дослідження (Н.Гаврилюк, Т.Володзіна) і відкидаючи інші, дотримується погляду, що журавель є втіленням духа-божества, який приносить дітей, символ у слов'янського бога Рода, а в даному разі він – “художньо-поетичний витвір, пов'язаний з ритуальним оформленням кінцевого стану оду-

жання”. Однак самі тексти прозоро засвідчують протилежне: журавель – символ чоловіка, батька дитини, який домагається інтимних стосунків з дружиною:

*Ой дождавши да неділі
Да придибав журавель до роділі.
– Ось іди, журавель, іди до діток,
Ще не загоївся мій животок! (с. 33).*

За свідченнями респондентів з Поділля (Вінниччина, Хмельниччина, наші записи), породіля до 40 днів не приймала чоловіка (на цей час було ще багато заборон для неї, найголовніше – вона не повинна була ні з ким контактувати). І лише після того, як над нею звершувався церковний обряд “вводини”, вона розпочинала повноцінне сімейне і громадське життя. Тому й в пісні співається:

*Да вже шостої до неділки
Да придибав журавель до породілки.
– Годі ж тобі, журавель, іти до діток:
Уже загоївся мій животок.*

Є ще й інші фольклорні зразки, що переконливо свідчать на користь цієї думки – це балади про вдівця (“Ходить журав по горі, а журавка по другій”, “Налетіли журавлі”), весільні пісні (“Занадився журавель”), веснянки, в яких журавель розганяє діточок, вищипує бабині коноплі, хапає наречену:

*Просилася галочка;
– Пустити ж мене, журучка!
– А я тебе не пушу,
Тільки пірця розпушу!*

Загалом христинні пісні можна назвати ще й одним з видів української еротичної поезії, – завуальований в архаїчних образах-символах, які тепер вже малозрозумілі сучасникам, елемент еротики яскраво присутній в піснях, особливо тих, які пов’язані з народженням дитини. В них заховані давні уявлення про космічне походження дитини, про жінку як дикого звіра (куницю, бобра) і чоловіка, як воїна-мисливця:

*Ой спасибі тому ковалю,
Що сковав дитину
Під сюю годину,
І ковав, і хотів,
І куючи не впотів,*

*І в рученьки не хукав,
І в ніженьки не тупав,
І добро, і тепло
Добувати було(с. 28);*

*Зелена, зелена в лузі трава,
Милая і любая в мужа жона,
А він же її зажартовав,
Кунію шубочку попорвав (с. 26).*

Такі прадавні поетичні образи-символи збереглися в українських народних казках.

Цікавий цикл пісень про еротичні стосунки кума з кумою – на них натякають такі символічні дії: кума пасе коня кумові, дає йому рибки в черепочку, товче з ним пшоно в ступі, кум косить кумину сіножать, заводить її у виноград або у вишеньки, пригощає ягідками, оре, сіє, волочить, вибирає кумі конопельки.

В українській народній творчості досить поширений міфологічний сюжет про виникнення річок, долин, озер з тіла кума й куми, які нібито вчинили перелюб. (Взагалі подібні стосунки були заборонені церквою, оскільки кум і кума вважаються братом і сестрою у Христі). А от пісень на цю тему дуже мало – в даному збірнику представлено два варіанти пісні “Прийшов кум до куми” (с. 157-159) – в одному лише примітка збирача натякає на зв’язок пісні з легендарним сюжетом, в іншому ж остання строфа (явно причеплена сюди з якоїсь балади, бо має навіть іншу ритмоструктуру) вказує на наслідок гріха:

*Ой пішов кум горою,
А кума долиною,
Ой став кум рожою, рожою!
А кума калиною (с. 57).*

Цей мотив поширений і в баладах, і в піснях про кохання (“Ой зацвів козак терном, дівка – калиною”), де йдеться про розлуку закоханих, і він не обов’язково пов’язаний з інцестом, хоча, можливо, зв’язок цей втрачений через давність його походження.

Загалом збірник Ганни Сокіл має високу філологічну вартість – тут ми бачимо й особливості говірки кожного регіону, і розмаїття мелодій. Сподіваємось, він згодиться не лише науковцям, а й тим, хто прагне відродити у побуті традиційні українські звичаї та обряди.